

ΠΡΑΚΤΙΚΑ
ΤΗΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ
1948

ΕΚΘΕΣΙΣ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1948 ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ

ΣΥΝΤΑΧΘΕΙΣΑ ΚΑΙ ΑΝΑΓΝΩΣΘΕΙΣΑ
ΥΠΟ ΤΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ
ΓΕΩΡΓΙΟΥ Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

ΕΝ Τῃ ΓΕΝΙΚῃ ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΙ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ

Τῃ 2^ῃ ΙΟΥΛΙΟΥ 1949

Κύριοι Ἑταῖροι,

Τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας προσέρχεται, ἵνα λογοδοτήσῃ πρὸς ὑμᾶς περὶ τῶν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος 1948 πεπραγμένων, ἀλλὰ μετὰ βαρυθύμου διαθέσεως, διότι ἔξακολουθεῖ ὁ ἐθνικὸς σάλος καὶ καρτερικῶς ἀγωνίζεται ἡ πατρις κατὰ τῶν ἀρνησιπατριδῶν τῶν ἔξωθεν ἐνισχυομένων καὶ χύνεται ἀφθόνως εὐγενὲς τῆς νεότητος αἷμα πρὸς σωτηρίαν τῆς ἐλευθερίας τοῦ γένους.

Ἢ σκέψις πάντων ἡμῶν στρέφεται εὐγνώμων πρὸς τοὺς γενναίους ὑπερασπιστὰς τῆς τιμῆς τῆς πατρίδος καὶ μετὰ κατανύξεως στεφανώνει τοὺς ἱερούς τάφους τῶν ἡρώων τῶν ἐνόπλων δυνάμεων καὶ τῶν θυμάτων τῆς ἀπίστου ἀνταρσίας, τῆς ἀνάστατον καταστησάσης τὴν πατρίδα καὶ διεθνῶς ἀπειλούσης τὴν παγκόσμιον εἰρήνην καὶ τὴν ἀνεκτίμητον ἐλευθερίαν τῶν ἀνθρώπων.

Καὶ ἐν τῷ στενωτέρῳ τῶν ἐπιστημόνων ἀρχαιολόγων καὶ φίλων τῆς ἀρχαιολογίας κύκλῳ ἐξέλιπον πολλοὶ καὶ ἡμέτεροι καὶ ξένοι, καθ' ἑκάστην δὲ ἀποκαθισταμένης κατὰ μικρὸν τῆς ἐπικοι-

νωνίας μετὰ τῶν τέως ἀποκεκλεισμένων ἐθνῶν νέα ὀνόματα τῶν ἐν τῷ μεταξύ ἐκλιπόντων προστίθενται εἰς τὸν πένθιμον κατάλογον.

Ἐκ τῶν ἡμετέρων ἐταίρων ἀπεβίωσαν ὁ Στρατηγὸς Χαρίλαος Ἀλεξιάκης, ἡ κυρία Ξανθίππη Μακκᾶ καὶ ὁ κ. Ἀντώνιος Μπουρνιάς, μετὰ μεγάλου πάντοτε ἐνδιαφέροντος παρακολουθήσαντες τὸ ἔργον τῆς Ἑταιρείας.

Ἐκ τῶν ξένων ἡμῶν συναδέλφων βραδέως ἐμάθομεν τὴν ἀπώλειαν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν, σημαντικώτατα προαγαγόντων τὴν Ἑλληνικὴν ἀρχαιολογίαν καὶ μετ' ἀνυποκρίτου στοργῆς παρακολουθησάντων τὸ ἐπιστημονικὸν ἔργον τῆς ἡμετέρας Ἑταιρείας καὶ φιλικώτατα διατεθέντων πρὸς τὴν νέαν Ἑλλάδα.

Εἰς τὴν σειρὰν ταύτην ἀνήκουσι καὶ ὁ Robert Zahn καὶ ὁ Heinrich Bulle καὶ ὁ Erich Pernice, ἄνδρες ἐπιφανεῖς ἐν τῇ ἐπιστῇ καὶ τῆς Ἑλλάδος φίλοι ἀγκραιφνεῖς, διὰ δὲ τοῦ θανάτου αὐτῶν ἐξέλιπεν ἐν Γερμανίᾳ μετὰ τοῦ Rodenwaldt καὶ τοῦ Hiller von Gärtringen ὀλόκληρος γενεὰ πανεπιστημιακῶν διδασκάλων, εἰς τοὺς ὁποίους νεωστὶ προσετέθη καὶ ὁ Λουδοβίκος Deubner.

Εἰς ἀναπλήρωσιν τῶν κενῶν τοῦ θανάτου ἐξελέγησαν νέοι ἐταῖροι τέσσαρες, οἱ κ. Γ. Σπυριδάκης, Περ. Κόλλας, Ἴσις Δημητριάδου καὶ Νικ. Σταθάκης - Καλλέρης.

Τὸ Δ. Συμβούλιον ἐφαρμόζον τὸ οἰκεῖον ἄρθρον τοῦ Ὁργανισμοῦ τῆς Ἑταιρείας ἐξέλεξε τακτικὸν ἰσόβιον ἐταῖρον τὸν πρόην Ὑπουργὸν τῶν Θρησκευμάτων καὶ τῆς Ἐθνικῆς Παιδείας κ. Κωνσταντῖνον Γεωργακόπουλον, ὅστις πάντοτε μὲν, μάλιστα δὲ κατὰ τὸν ἑορτασμὸν τῆς ἑκατονταετηρίδος τῆς Ἑταιρείας ἐξαιρέτως συνετέλεσεν ὡς Ὑπουργός, ὅπως ἐξαρθῇ ἡ ἑορτὴ ἐκείνη τῆς Ἑλληνικῆς ἐπιστήμης εἰς τὴν ἐμπρέπουσαν περιοπὴν διὰ τῆς οἰκονομικῆς ἐνισχύσεως καὶ τῆς ἠθικῆς συμπαραστάσεως τῆς τότε Κυβερνήσεως.

Ὁσαύτως τὸ Συμβούλιον ἐκτελοῦν ἀπόφασιν τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως τῶν Ἑταίρων τοῦ 1948 προέβη εἰς τροποποίησιν τῶν οἰκειῶν ἀρθρῶν τοῦ Ὁργανισμοῦ τῆς Ἑταιρείας καὶ ἀνεκήρυξε Προστάτην καὶ Ἐπίτιμον Πρόεδρον τὸν ἐκά-

στοτε Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων. Ἡ τροποποίησις αὕτη ἐνεκρίθη διὰ τοῦ ἀπὸ 20 Δεκεμβρίου 1948 Β. Διατάγματος, δημοσιευθέντος εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 330 φύλλον τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως τῆς 30/12/1948¹.

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ὡς ἐθνικὸν ἐπιστημονικὸν καθίδρυμα ἀπὸ μακρῶν ἐτῶν ἀπολαύει τῆς τιμῆς τῆς Προεδρίας αὐτῆς καὶ ἐνισχύεται καθ' ὑπερβολὴν ἐν τῷ ἔργῳ αὐτῆς, ἡ δὲ Γενικὴ Συνέλευσις τῶν Ἐταίρων ὀρθῶς ἀπεφάσισεν, ὅπως τὸ πρᾶγμα ἀποβῆ μόνιμος τῆς Ἐταιρείας θεσμὸς ἀντὶ τῆς ἐκάστοτε γινομένης ὀνομαστικῆς ἀνακηρύξεως τοῦ Ἀνωτάτου Ἄρχοντος.

¹ Διάταγμα περὶ ἐγκρίσεως τροποποιήσεων καὶ συμπληρώσεων τοῦ Ὄργανισμοῦ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας.

Π Α Υ Λ Ο Σ

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὸ ἄρθρον 3 τοῦ Ν. 476) 1943 «περὶ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας» προτάσει τοῦ Ἡμετέρου ἐπὶ τῶν Ὀργανισμῶν καὶ τῆς Ἐθνικῆς Παιδείας Ὑπουργοῦ, ἀποφασίζομεν καὶ διατάσσομεν :

Ἐγκρίνομεν τὰς ἐν τῇ Β' συνελεύσει τῶν ἐταίρων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας τῆς 21 Μαρτίου 1948 ψηφισθείσας συμπληρώσεις καὶ τροποποιήσεις εἰς τὸν ἐν ἰσχύϊ ὄργανισμὸν αὐτῆς ἐχούσας ὡς ἐξῆς :

Α'. Ἐν ἀρχῇ τοῦ ἄρθρου 1 μετὰ τὴν φράσιν «... ὑπὸ προστάτη» προστίθεται ἡ φράσις «καὶ ἐπιτίμῳ Προέδρῳ».

Β'. Τὸ ἄρθρον 9 τροποποιεῖται ὡς ἐξῆς : «Τὰ τῆς Ἐταιρείας διοικητὶ δεκαεπταμελὲς Συμβούλιον. Ἡ ὑπὸ τῶν ἐταίρων κατὰ τὸ ἄρθρον 32 τοῦ ὄργανισμοῦ ἐκλογή τῶν μελῶν τοῦ Συμβουλίου ἐνεργεῖται κατὰ τριετίαν καὶ κατὰ τὴν τεταγμένην ἡμέραν διὰ σχετικῆς πλειοψηφίας, ἐν τῇ Γενικῇ Συνελεύσει τῶν τακτικῶν ἐταίρων τῶν ἐχόντων δικαίωμα ψήφου κατὰ τὸ ἄρθρον 7. Ἡ ψηφοφορία μίᾳ οἴσᾳ καὶ μυστικῇ γίνεται ἀντιπροσώπως διὰ ψηφοδελτίου.

Πᾶς πέραν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν 14 μελῶν ἐγγεγραμμένος ἐν τῷ δελτίῳ, οὐδόλως λογιζέται. Ἐπίσης οὐδόλως λογίζονται αἱ ψῆφοι ὑπὲρ τινος οἰκοῦντος ἐκτὸς τῆς περιφερείας τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς».

Γ'. Τὸ ἄρθρον 10 τροποποιεῖται ὡς ἐξῆς : «Τὸ οὕτω ἐκλεγέν Συμβούλιον συνέρχεται εἰς πρώτην μετὰ τὴν ἐκλογὴν συνεδρίαν πρὸς πλήρη καταρτισμὸν αὐτοῦ, καθ' ἣν ἐκλέγει ἐκ τῶν μελῶν αὐτοῦ τὸν Πρόεδρον, ἓνα Ἀντιπρόεδρον καὶ τὸν Γραμματέα.

Ἐν τῇ αὐτῇ συνεδρίᾳ ἐκλέγει πρὸς τούτοις διὰ φανερᾶς ψηφοφορίας τρεῖς συμβούλους ἐξ ἐταίρων, οἵτινες διατελοῦσιν ἢ ἐπὶ τετραετίαν τοῦλάχιστον διετέλεσαν ἔφοροι ἀρχαιοτήτων τοῦ Δημοσίου ἢ καθηγηταὶ τῆς Ἀρχαιολογίας, ἢ ἀπλῶς ἐξ ἐταίρων ἀσχιολομένων περὶ τὰ ἀρχαιολογικά».

Δ'. Ἐκ τοῦ ἄρθρου 12 διαγράφεται ἡ ἐν ἀρχῇ φράσις «... πλὴν τοῦ τακτικοῦ ἀντιπροέδρου τοῦ Συμβουλίου...».

Συμφώνως πρὸς τὸν οὕτω τροποποιηθέντα Ὅργανισμὸν τῆς Ἑταιρείας ἐξελέγησαν ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου Πρόεδρος μὲν ὁ κ. Ἀντώνιος Μπενάκης, Ἀντιπρόεδρος δὲ ὁ κ. Παναγιώτης Πουλίτσας, Γραμματεὺς δὲ ὁ καὶ ἀπὸ τοῦ 1924 διατελῶν.

Ἀπὸ οἰκονομικῆς ἀπόψεως ἡ Ἑταιρεία, ὡς δύναται νὰ πιστωθῆ καὶ ἐκ τοῦ ὑποβληθέντος ἀπολογισμοῦ καὶ τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ τρέχοντος ἔτους, εὐρίσκεται ἐν σχετικῇ εὐεξία, ὥστε νὰ δυνηθῆ ἐφεξῆς νὰ ἐκτελέσῃ εὐχερέστερον τὴν μεγάλην αὐτῆς ἀποστολήν, τὴν τε ἀνασκαφικὴν καὶ τὴν δημοσιευτικὴν.

Κατὰ τὸ διαρρηθῆσαν ἔτος ἐξεδόθη ὁ τόμος τῶν Πρακτικῶν διὰ τὰ ἔτη 1941-1944. Ἐπανελήφθη δὲ ἡ ἔκδοσις τῆς διακοπείσης κατὰ τὰ ἔτη τοῦ πολέμου καὶ τῆς κατοχῆς Ἀρχαιολο-

Ε'. Ἐκ τοῦ πρώτου στίχου τοῦ ἄρθρου 15 διαγράφεται ἡ φράσις: «... καὶ ἀντ' αὐτοῦ ὁ ἀντιπρόεδρος...».

ΣΤ'. Τὸ ἄρθρον 16 τροποποιεῖται ὡς ἐξῆς: «Τὸν Πρόεδρον ἀπόντα ἢ κωλυόμενον ἀναπληροῦ ὁ ἀντιπρόεδρος. Τοῦτον δὲ ἀπόντα ἢ κωλυόμενον ἀναπληροῦ ἐκ τῶν παρόντων καὶ μὴ κωλυομένων ὁ τὰς πλείονας ψήφους λαβὼν Σύμβουλος».

Ζ'. Τὸ ἄρθρον 18 τροποποιεῖται ὡς ἐξῆς: «Ἐὰν ἐκλείψῃ ἢ παραιτηθῆ ἢ δὲν ἀποδεχθῆ τὴν ἐκλογὴν τοῦ ὁ Πρόεδρος ὁ Ἀντιπρόεδρος ἢ τις τῶν Συμβούλων τὸ Συμβούλιον ἐκλέγει διὰ φανερᾶς ψηφοφορίας τοῦ μὲν Συμβουλίου ἀναπληρωτὴν ἐκ τῶν ἑταίρων τῶν περιλαμβανομένων ἐν τῷ ἐν ἰσχύϊ ἐκλογικῷ καταλόγῳ τῶν ἑταίρων (ἄρθρον 7), τοῦ δὲ Προέδρου ἢ τοῦ Ἀντιπροέδρου ἐκ τῶν μελῶν τοῦ οὕτω συμπληρωθέντος Συμβουλίου».

Η'. Ἐν τῷ ἄρθρῳ 19 ἡ ἐν ἀρχῇ φράσις: «... τῇ προτάσει τοῦ Ἀντιπροέδρου» ἀντικαθίσταται διὰ τῆς φράσεως: «... τῇ προτάσει τοῦ Προέδρου...».

Θ'. Ἐν τῷ ἄρθρῳ 38 ἡ φράσις: «... γνώμη τοῦ Ἀντιπροέδρου...» ἀντικαθίσταται διὰ τῆς φράσεως: «... γνώμη τοῦ Προέδρου...».

Ι'. Ἐν τῷ ἄρθρῳ 41 αἱ φράσεις: «... ὑπὸ τοῦ Ἀντιπροέδρου...» «... ὁ Ἀντιπρόεδρος...» ἀντικαθίστανται διὰ τῶν φράσεων «... ὑπὸ τοῦ Προέδρου», «... ὁ Πρόεδρος».

ΙΑ'. Ἐν τῷ ἄρθρῳ 42 ἡ φράσις: «Ὁ Ἀντιπρόεδρος» ἀντικαθίσταται διὰ τῆς φράσεως «... ὁ Πρόεδρος».

ΙΒ'. Ἐν ἀρχῇ τοῦ ἄρθρου 44 προστίθεται ἡ φράσις «Ὁ Πρόεδρος».

Εἰς τὸν αὐτὸν ἐπὶ τῶν Θρησκευμάτων καὶ τῆς Ἑθνικῆς Παιδείας Ὑπουργὸν ἀνατίθεμεν τὴν δημοσίευσιν καὶ ἐκτέλεσιν τοῦ παρόντος.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 20 Δεκεμβρίου 1948.

ΠΑΥΛΟΣ
Β.

Ὁ ἐπὶ τῆς Παιδείας Ὑπουργὸς
Δ. ΒΟΥΡΔΟΥΜΠΑΣ

γικῆς Ἐφημερίδος καὶ ἐξεδόθησαν δύο τόμοι αὐτῆς, εἷς μὲν διὰ τὰ συσσωματωθέντα ἔτη 1939-1941, δεύτερος δὲ διὰ τὰ ἔτη 1942-1944. Παρασκευάζονται δὲ πρὸς δημοσίευσιν καὶ ἄλλοι δύο τόμοι, ὥστε νὰ ἐπανέλθωμεν συντόμως εἰς τὴν κανονικὴν σειρὰν τῶν ἐτησίων τόμων τοῦ σημαντικοῦ τούτου δημοσιεύματος τῆς Ἐταιρείας, τὸ ὁποῖον ἔχει ἀναγνώστας πανταχοῦ, ὅπου καλλιεργεῖται ἡ ἀρχαιολογία ὡς ἐπιστήμη.

Πρὸς πραγμάτωσιν τοῦ εὐρύτερου ἐπιστημονικοῦ σκοποῦ αὐτῆς ἡ Ἐταιρεία ἐτοιμάζει συμπλήρωσιν τῆς σειρᾶς ἀνεξαρτήτων τῆς Ἐφημερίδος καὶ τῶν Πρακτικῶν δημοσιευμάτων, τῆς ὁποίας ἡ ἐκτύπωσις ἤρχισε κατὰ τὸ τρέχον ἔτος, θὰ ἀνακοινωθῆ δὲ ἐν τῷ προσήκοντι χρόνῳ.

Ἡ Βιβλιοθήκη τῆς Ἐταιρείας ἐπλουτίσθη διὰ διακοσίων ἐξήκοντα ἑννέα τόμων προερχομένων ἐξ ἀγορᾶς, ἀνταλλαγῆς καὶ δωρεῶν. Τὰ προκληθέντα ἐκ τοῦ πολέμου καὶ τῆς κατοχῆς κενὰ τῆς Βιβλιοθήκης ἀναπληροῦνται, δυστυχῶς, βραδέως διὰ τὰ ἐκ τοῦ συναλλάγματος παρεμβαλλόμενα προσκόμματα. Ἡ ἀναπόφευκτος προσθήκη νέων βιβλίων, ἵνα τηρηθῆ ἡ ἐπιστημονικὴ αὕτη βιβλιοθήκη εἰς τὴν ἐμπρέπουσαν περιωπὴν αὐτάρκους βοηθητικοῦ ὀργάνου τῶν ἀρχαιολογικῶν μελετῶν, καθιστᾷ καθ' ἑκάστην αἰσθητοτέραν τὴν ἔλλειψιν χώρου ἐν τῇ ὑφισταμένη βιβλιοθήκῃ καὶ ἐπιβάλλει εἰς τὸ Συμβούλιον τὴν σκέψιν περὶ ἐπεκτάσεως τοῦ μεγάρου τῆς Ἐταιρείας εἰς τὸ παρακείμενον ἐλεύθερον αὐτῆς γήπεδον, ὥστε νὰ πληρωθῶσι πλείονες αἰσθηταὶ ἐλλείψεις τοῦ παλαιοῦ μεγάρου καὶ ἀποβῆ ἄρτιωτέρα ἢ ἀποστολὴ τῆς Ἐταιρείας.

Τὸ Συμβούλιον ἐλπίζει ὅτι θὰ δυνηθῆ νὰ ἀνταποκριθῆ εἰς τὰς ἀπαιτήσεις ταύτας.

Ἡ λογοδοσία τοῦ ἔτους τούτου εἶναι εὐτυχῆς, διότι εἶναι πληρεστέρα τῶν ἀμέσως προηγουμένων κατὰ τὸ ἀνασκαφικὸν ἔργον, τὸ εὐοιῶνως ἀρξάμενον, ἔστω καὶ ἐν περιορισμένῃ κλίμακῃ, κατὰ τὸ διαρρεῦσαν ἔτος 1948.

Ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα τῆς χώρας ἡμῶν ὑπῆρξεν ἀπὸ τῆς ιδρύσεως τῆς Ἑταιρείας οὐχὶ βεβαίως τὸ μόνον, ἀλλ' ἐν τῶν κυριωτάτων ἔργων αὐτῆς. Εἶναι δὲ τοῦτο οὐχὶ μόνον ὑποχρέωσις, ἀλλὰ καὶ πολύτιμος πηγὴ τῆς συντηρήσεως τῶν ἀρχαιολογικῶν μελετῶν καὶ τοῦ ἀρχαιολογικοῦ διαφέροντος εὐρύτερον, ὥστε ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία νὰ διατηρήσῃ τὴν ἐπίζηλον ἐθνικὴν αὐτῆς περὶ αὐτὴν ἐν τῇ νεωτέρᾳ Ἑλληνικῇ ἐπιστήμῃ. Διὰ τοῦτο ἦτο ὀδυνηρὸς ὁ ἀντίκτυπος, τὸν ὁποῖον καὶ ἡ Ἑταιρεία ὑπέστη ἐν τῷ ἔργῳ αὐτῆς ἐκ τῆς ἐθνικῆς περιστάσεως.

Ἄλλ' ἤδη ὁ ἐθνικὸς βίος ἀποκαθίσταται βαθμιαίως σὺν τῇ ἐργῶδει καταστολῇ τῆς ἀντεθνικῆς ἀνταρσίας καὶ τῇ ἀπελευθερώσει τῶν ἐθνικῶν ἐδαφῶν, διὰ τὴν ὁποῖαν εὐγνώμων στρέφεται ἡ σκέψις ἡμῶν πρὸς τὰς ἐνόπλους δυνάμεις τῆς χώρας, τὰς ὑπερασπιζούσας εὐψύχως τὴν ἱστορικὴν ταύτην μητέρα τῆς ἐλευθερίας. Οὕτω δὲ καὶ τὰ ἔργα τῆς εἰρήνης, μεταξὺ τῶν ὁποίων προέχουσι τὰ πατροπαράδοτα ἐν Ἑλλάδι ἔργα τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἐπιστήμης, ἀναλαμβάνουσι τὴν διακοπεῖσαν πορείαν αὐτῶν καὶ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἐπανευρίσκει τὴν τροχίαν τῆς, πολύτιμον καὶ διὰ τὸ ἔθνος καὶ διὰ τὴν διεθνή ἐπιστήμην.

Ἡ Ἑταιρεία ἠδυνήθη νὰ ἐργασθῇ ἀνασκαφικῶς κατὰ τὸ ἔτος 1948 εἰς τέσσαρας ἀρχαιολογικοὺς τόπους ἤτοι ἐν Ἀθήναις ἐν τῇ χριστιανικῇ βασιλικῇ τοῦ Ἰλισσοῦ, ἐν Ἀττικῇ ἐν Βραυρωῶνι, ἐν Ἐπιδαύρῳ ἐν τῷ Ἱερῷ τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ ἐν Πανόρμῳ τῆς Κρήτης.

1. Ἐν Ἀθήναις κατὰ τὴν βασιλικὴν τοῦ Ἰλισσοῦ ἐργάσθη ὁ Ἔφορος κ. Ἐμμανουὴλ Χατζηδάκης, τῆς ἀφορμῆς δοθείσης ὑπὸ τοῦ Ἐθνικοῦ Γυμναστικοῦ Συλλόγου, ὅστις ὑπέικων εἰς τὴν ἐπέκτασιν τοῦ φιλᾶθλου πνεύματος ἐπεξέτεινεν ἐν μέρει τὰς ἐγκαταστάσεις αὐτοῦ καὶ εἰς τὸν ἀρχαιολογικὸν χώρον τῆς βασιλικῆς.

Ἡ ἀρχαιοτάτη αὕτη χριστιανικὴ ἐκκλησία ἀνεσκάφη ἄλλοτε (1918 - 9) ὑπὸ τοῦ συναδέλφου κ. Σωτηρίου, ὅστις καὶ ἐδημοσίευσεν

τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐρεῦνης αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀρχ. Ἐφημερίδι τοῦ 1929. Ἐκτοτε τὸ σημαντικὸν τοῦτο μνημεῖον εἶχε καλυφθῆ κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ χωμάτων καὶ παντοίων ἀπορριμμάτων ἐκ τοῦ κήπου τοῦ Ζαππείου, ὥστε νὰ καταστῆ σχεδὸν ἀδιάγνωστον.

Ἡ ἀνάγκη τοῦ καθορισμοῦ τῆς ἀρχαιολογικῆς περιοχῆς καὶ τῆς προφυλάξεως αὐτῆς ἀπὸ πάσης καταπατήσεως, προεκάλεσε τὴν νέαν ἔρευναν καὶ τὴν ἀποκάλυψιν νέων τινῶν λεπτομερειῶν τοῦ ἱεροῦ οἰκοδομήματος.

Κατὰ τὸν Β τοίχον τοῦ ἐγκαρσίου κλίτους εὐρέθη συνεχόμενον πρόσκτισμα ἐσωτερικῶν διαστάσεων 2.09×1.55 φέρον ἔσωθεν ἐπίχρισμα μετὰ τὰ ἴχνη ὀρθομαρμαρώσεως, διηρημένον δὲ εἰς δύο ὀρθογώνια διαμερίσματα. Πιθανῶς πρόκειται περὶ διπλοῦ τάφου, οὐχὶ πολὺ μεταγενεστέρου τοῦ ναοῦ, ὡς συνάγεται ἐκ τῆς τοιχοποιίας καὶ ἐκ τῆς στάθμης αὐτοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὸ δάπεδον τῆς βασιλικῆς.

Ἄλλη ἔρευνα ἐγένετο εἰς τοὺς περὶ τοὺς πεσσοὺς χώρους καὶ ἐξηκριβώθησαν λεπτομέρειαι τῆς ὑπὸ τὸ δάπεδον στερεώσεως τῶν πεσσῶν ὡς καὶ τῆς συνδέσεως τῶν θεμελίων τῶν στυλοβατῶν.

Πάντως ὁ ὄγκος τῶν ὑπὸ τὸ δάπεδον πεσσῶν δὲν εἶναι πιθανὸν ὅτι ἐσυνεχίζετο καὶ ὑπεράνω τούτου, ἀλλ' ἦσαν οὗτοι ἰσχνότεροι, μολονότι εἶναι δυσχερῆς ἢ ἐξακριβῶσις τῆς πραγματικῆς αὐτῶν διαμορφώσεως πρὸς στήριξιν τοῦ τρούλλου. Τὰ θεμέλια τῶν πεσσῶν ἔχουσι βάθος 1.55 περίπου, τὰ δὲ θεμέλια τοῦ ναοῦ βαίνουσι ἐπὶ ἐδάφους ἀμμώδους μετ' ἀφθόνων χαλίκων λείων καὶ στρογγύλων, δηλωτικῶν κοίτης ποταμοῦ.

Ἐρευνα κατὰ τὸν χώρον τοῦ ἱεροῦ πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ « ἐγκαινίου » ἀπέβη ἄκαρπος.

Κινητὰ εὐρήματα δὲν ἐγένοντο πολλὰ, πλὴν θραυσμάτων τινῶν μαρμαρίνων πλακῶν καὶ ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, βάσεως τοῦ τέμπλου, διατορῆτου θωρακίου, τεμαχίων μετ' ἀναγλύφων ῥοδάκων κ.τ.τ. Ἐνδιαφέροντα ἦσαν ὡσαύτως τὰ τεμάχια διακοσμῆσεως ἐκ περικεκομμένων θαλασσίων ὀστράκων μηνύοντα τὴν πολυτελεστέραν ἐμφάνισιν τοῦ ὅλου ναοῦ, ἀσυνήθη ἄλλως εἰς ἐπαρχιακοὺς

ναούς, εὐλογον δὲ διὰ τὴν μεγάλην ταύτην βασιλικὴν τῶν Ἀθηνῶν.

Οὕτω διὰ τῶν νέων τούτων ἐργασιῶν καθωρίσθη ἀκριβέστερον τὸ ἔξωτερικὸν σχῆμα τοῦ ναοῦ ὡς καὶ οὐσιώδεις λεπτομέρειαι τῆς θεμελιώσεως αὐτοῦ.

Ἡ συνέχεια τῶν ἐρευνῶν ἰδίᾳ κατὰ τὴν ἀψίδα, ἡ ὁποία πρὸ μικροῦ ἀπηλλάγη τοῦ ἐπ' αὐτῆς βαίνοντος οἰκίσκου, θὰ διασαφήσῃ ἀκόμη περισσότερον τὰ κατὰ τὸν σημαντικὸν τοῦτον παλαιοχριστιανικὸν ναόν.

2. Δευτέραν σκαφικὴν ἔρευναν ἐξετέλεσεν ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἐν Βραυρωῶνι τῆς Ἀττικῆς διὰ τοῦ Ἐφόρου τῶν Ἀρχαιοτήτων Ἀττικῆς κ. Ἰω. Παπαδημητρίου. Ἀφορμὴν πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ἐργασίας ταύτης ἔδωκεν αἴτησις τῶν κατοίκων Μαρκοπούλου πρὸς ἀνέγερσιν περιβόλου πλησίον τοῦ ἐν θέσει Λιβάδι ἐκκλησιδίου τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἐπικαθημένου ἐπὶ παλαιότερου παλαιοχριστιανικοῦ ναοῦ, ἐν ὠραία καὶ εὐφόρῳ μικρᾷ πεδιάδι, ἡ ὁποία μέχρι καὶ πρό τινων ἐτῶν ἀκόμη ἀπετέλει νοσηρὸν καὶ ἀδιάβατον ἔλος.

Ἡ ἀφορμὴ πρὸς ἔρευναν ὑπῆρξεν ἐκτάκτως εὐτυχῆς, διότι ὑπῆρχον ἐνδείξεις περὶ τοῦ ἱεροῦ τῆς Βραυρωνίας Ἀρτέμιδος κατὰ τὸν τόπον ἐκεῖνον, ἀλλ' οὐδεμία εἶχε γίνεαι μέχρι τοῦδε σχετικὴ ἔρευνα. Σκοπὸς ἄρα τῆς σκαφῆς ἦτο ἡ ἀνακάλυψις τῶν λειψάνων τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου διὰ τὴν λατρείαν Ἀττικοῦ ἱεροῦ, περὶ τοῦ ὁποίου ἄλλοι τε πολλοὶ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ὁμιλοῦσι καὶ αὐτὸς ὁ Εὐριπίδης ἐν τῇ Ἰφιγενείᾳ ἐν Ταύροις. Ἡ σκαφικὴ ἔρευνα ὑπῆρξεν εὐτυχῆς καὶ εἰς κινήτᾳ καὶ εἰς ἀκίνητα εὐρήματα, ἐγκαινίζει δὲ εὐρυτέραν ἔρευναν, ἡ ὁποία ἀσφαλῶς θὰ δια φωτίσῃ τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς θρησκείας. Κατὰ τὴν πρώτην ταύτην σκαφὴν ἀνεκαλύφθη μέγα ἀνάλημμα ἐκ τριῶν βαθμίδων, μήκους 24.50, καὶ ἐπ' αὐτοῦ λείψανα τῶν τοίχων τοῦ παλαιότερου ἱεροῦ, διαστάσεων σφζομένων 21×11 περίπου. Τὸ δάπεδον τοῦ ἀρχαίου ἱεροῦ συμπίπτει πρὸς τὴν στάθμην τοῦ σημερινοῦ ἐκκλησιδίου καὶ κεῖται ἐπὶ τοῦ ἰσοπεδωθέντος βράχου.

Τὴν κλιμακωτὴν διάταξιν τοῦ ἀναλήμματος τοῦ ἱεροῦ εὐρίσκει ὑποδηλουμένην ὁ ἀνασκάψας ἐν τοῖς στίχοις τῆς Ἰφιγενείας ἐν Ταύροις 1462 ἔ.

σὲ δὲ ἀμφὶ σεμνάς, Ἰφιγένεια, κλίμακας
Βραυρωνίας δεῖ τῆδε κληδουχεῖν θεᾶ.

Κατὰ τὸ μέσον τοῦ ἀναλήμματος εὐρέθη χαμηλότερος πώρινος τοῖχος ἐν εἴδει βάρθρου πρὸς τοποθέτησιν πιθανῶς ἀναθημάτων, περαιτέρω δὲ κατὰ χώραν εὐρέθησαν πώριναί βάσεις μετ' ἐπιμήκων κοιλοτήτων πρὸς ἔνθεσιν ἐνεπιγράφων στηλῶν ἢ ἀναθηματικῶν ἀναγλύφων.

Ὁ ἀρχαῖος οὗτος ναὸς ἦτο πρόστυλος, διότι δὲν ἀνευρέθησαν ἴχνη κιονοστοιχίας κατὰ τὰς μακρὰς πλευράς. Εὐρέθησαν δὲ πολλὰ τεμάχια πηλίνης σίμης τοῦ ναοῦ τοῦ 6^{ου} π. Χ. αἰῶνος, κατὰ δὲ τὴν νοτιάν πλευρὰν καὶ ὄστρακα ἀγγείων τῆς γεωμετρικῆς περιόδου, δηλοῦντα τὴν ἀρχαιότητα τοῦ τόπου καὶ πιθανώτατα τῆς λατρείας. Διὰ τοῦτο ἡ ἔρευνα συνεχιζομένη καὶ κατὰ τὸ τρέχον ἔτος θέλει ἀσφαλῶς ἀποβῆ διδασκτικωτάτη διὰ τὴν λατρείαν τῆς Ἀρτέμιδος. Ἄλλα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη δεικνύουσιν ὅτι ὑπῆρχον πρὸς Β καὶ ἄλλα οἰκοδομήματα σύγχρονα ἢ καὶ νεώτερα.

Ἐκ τῶν ἐλθόντων εἰς φῶς γλυπτῶν σπουδαιότατον εἶναι τεμάχιον ἀναγλύφου φέρον παράστασιν γυναικὸς τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος. Σημαντικαὶ ὡσαύτως εἶναι πρὸς καθορισμὸν τοῦ ἱεροῦ αἱ ἀνευρεθεῖσαι ἐπιγραφαὶ τοῦ 5^{ου} καὶ τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος, ἄλλαι μὲν εἶναι ἀναθηματικαὶ εἰς τὴν Βραυρωνίαν Ἀρτεμιν, ἄλλαι δὲ ἀμφίγραφοι περιέχουσαι ἀναγραφὰς πολυτίμων ἀντικειμένων, ἀφιερωθέντων εἰς τὴν Ἀρτεμιν-Ἰφιγένειαν ἄλλαι δὲ τέλος σχετικαὶ πρὸς τὴν λατρείαν αὐτῆς, περὶ τῆς ὁποίας τὸ μνημονευθὲν δρᾶμα τοῦ Εὐριπίδου ἀποτελεῖ αὐτόχρομα πηγὴν διὰ τε τὸν ναὸν καὶ τὴν λατρείαν τῆς Ἀρτέμιδος.

Ἡ σπουδαία αὕτη ἀπαρχὴ τῆς ἐρέυνης καθιστᾷ εὐδαίμωνον καὶ τὴν συνέχειαν αὐτῆς, προκαλεῖ δὲ καὶ τὴν ἀνάληψιν ἄλλης ἀνα-

σκαφῆς κατὰ τὰς Ἀλὰς Ἀραφηνίδας, ὅπου μνημονεύεται τὸ ἱερὸν τῆς Ἀρτέμιδος Ταυροπόλου ἦτοι συγγενοῦς λατρείας.

Σημειωτέον ὅτι ὁ Εὐριπίδης ἀναφέρει καὶ κενήριον ἦτοι κενοτάφιον τῆς Ἰφιγενείας ἐν Βραυρωνί, ὀφείλει δὲ νὰ ἀναζητηθῇ τοῦτο βορειότερον τοῦ ἀνακαλυφθέντος ναοῦ, ὅπου καὶ ἄλλαι ἐνδείξεις ὑποδηλοῦσι τὴν ὕπαρξιν ἱερῶν οἰκοδομημάτων. Ἡ ἀνασκαφὴ αὕτη ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε εὐρημάτων ἀποδεικνύεται ἐξαιρετικῆς σημασίας.

3. Ἄλλην ἀξιόλογον ἐργασίαν ἐξετέλεσεν ἡ Ἑταιρεία διὰ τοῦ αὐτοῦ Ἐφόρου κ. Ἰω. Παπαδημητρίου ἐν τῷ Ἀσκληπιείῳ τῆς Ἐπιδαύρου καὶ ἐν τῷ αὐτόθι ἱερῷ τοῦ Ἀπόλλωνος Μαλεάτα.

Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Ἐπιδαύρου, ἡ διὰ τοῦ ἀειμνήστου Παναγῆ Καββαδία συντελεσθεῖσα, ἀποτελεῖ ἀναμφισβήτητον τίτλον τῆς Ἑταιρείας ἡμῶν καὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπιστήμης, εἶναι δὲ ἐπιβεβλημένη ὑποχρέωσις ἡμῶν, ὅπως συνεχίσωμεν τὴν ἔρευναν τοῦ σημαντικωτάτου τούτου ἀρχαιολογικοῦ τόπου καὶ ἐνδεχομένως συμπληρώσωμεν τὴν ἀποκάλυψιν τῶν ἀρχαίων λειψάνων, ἀποτίνοντες οὕτω τὸν κάλλιστον φόρον τιμῆς εἰς τὴν μνήμην τοῦ πρώτου ἀνασκάψαντος.

Ὁ Ἐφορος κ. Παπαδημητρίου, ἔχων μέχρι πρό τινος χρόνου εἰς τὴν διοικητικὴν αὐτοῦ δικαιοδοσίαν καὶ τὴν Ἐπίδαυρον, ἔχων δὲ καὶ πλήρη ἐπίγνωσιν τῆς σημασίας τοῦ τόπου, ἀνεδέχθη τὸ βᾶρος τῆς τοιαύτης συνεχείας τοῦ ἔργου ἀπὸ τε ἀπόψεως συντηρήσεως τῶν ἀνασκαφέντων ἤδη μνημείων τοῦ Ἱεροῦ καὶ ἀπὸ ἀπόψεως νέας ἀνασκαφικῆς ἐξερευνήσεως.

Σημειωτέον ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μακαρίτου Καββαδία καὶ κατὰ τὴν μακροτέραν πῶς ἐπιστημονικὴν ἀργίαν τοῦ τόπου, ἐξετέλεσαν, ἐγκρίσει τῆς Ἑταιρείας, λεπτομερειακάς τινας ἐρεῦνας οἱ Γάλλοι ἀρχαιολόγοι Fernand Robert, R. Martin καὶ H. Metzger.

A. Πρώτη φροντίς τοῦ ἀναλαβόντος τὴν ἐργασίαν ἐξ ὀνόματος τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1948, ἦτο ὁ καθαρισμὸς καὶ ἡ

συντήρησις, ὡς εἴπομεν, τοῦ ἀνεσκαμμένου Ἱεροῦ, ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἐγκαταλελειμμένου, ἐστράφη δὲ ἡ μέριμνα αὕτη εἰς τὸν πρὸς δυσμὰς τῆς Θόλου χῶρον, ὅπου ἐν ἔτει 1936 εἶχε καταρρεύσει μέρος τοῦ διπλοῦ παλαιοχριστιανικοῦ περιβόλου. Κατὰ τὴν διάλυσιν τοῦ τείχους τούτου ἀνευρέθη ἐνεπίγραφος μαρμαρίνη στήλη, ἀτυχῶς οὐχὶ ἀκέραιος, περιέχουσα ἀπολογισμοὺς κατασκευῆς οἰκοδομήματος τοῦ Ἱεροῦ, τὸ ὁποῖον, ὡς εἰκάζεται, εἶναι ἢ ὑπὸ τοῦ Πausanίου II, 27, 4 μνημονευομένη κρήνη. Παρὰ τὰ δαπανηθέντα ποσὰ ἀναφέρονται ἐν αὐτῇ καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἐργολάβων, τῶν ὁποίων πλείονες εἶναι γνωστοὶ ἐκ τῆς οἰκοδομίας τῆς Θόλου καὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, τινὲς δὲ εἰργάσθησαν καὶ ἐν Δελφοῖς. Ὑπὸ τοῦ ἀνασκάψαντος ἡ ἐπιγραφή αὕτη χρονολογεῖται εἰς τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 4^{ου} π. Χ. αἰῶνος, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνάγεται, ὡς γνωστόν, ἡ οἰκοδομικὴ ἀκμὴ ἐν τῷ Ἱερῷ.

Β. Σπουδαιοτέρα ὑπῆρξεν ἡ ἐργασία ἡ γενομένη ἐν τῷ τεμένει τοῦ ἐπὶ τοῦ Κυνορτίου ὄρους ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος Μαλεάτα. Ὁ τόπος οὗτος δὲν εἶχε πλήρως ἐξερευνηθῆ ὑπὸ τοῦ Καββαδία, ἡ δὲ ἔκτοτε ἐπελθοῦσα ἀναστολὴ τῆς ἀνασκαφῆς συνετέλεσεν, ὥστε νὰ καλυφθῆ σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου τὸ σημαντικὸν ἱερὸν ὑπὸ τῆς ἀγρίας βλαστήσεως. Ἐκ τοῦ εὐρύτερου τούτου ἱεροῦ, συγκειμένου ἐκ πλειόνων κτισμάτων, ἐξερευνηθέντων τῷ 1896 ὑπὸ τοῦ Καββαδία, ὀλίγα μόνον ἐδημοσίευσεν ἐκεῖνος, περιορισθεὶς εἰς τὴν ἀνακοίνωσιν τῶν ἐκεῖθεν προερχομένων ἐπιγραφῶν καὶ εἰς τὴν σύντομον περιγραφὴν τῆς δεξαμενῆς τοῦ Ἀντωνίνου καὶ τῶν ἐπὶ τοῦ Κυνὸς σκαναμάτων ἢ τοῦ ἐνδιδιαιτημάτων τῶν ἱερέων τοῦ Ἀπόλλωνος, παραλειφθέντων ἄλλων ἀνακαλυφθέντων οἰκοδομημάτων ἐπὶ τῇ προόψει ἀπωτέρας ὀλοκλήρωσεως τῆς ἀνασκαφῆς, τὴν ὁποίαν ἀνέστειλεν ὁ θάνατος τοῦ Καββαδία.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Φρειδερίκος Hiller von Gärtringen, καὶ αὐτὸς σήμερον μακαρίτης, προέβη βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ Καββαδία εἰς νέαν πληρεστέραν ἔκδοσιν τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Ἐπιδαύρου ἐν ἰδίῳ τεύχει τῶν IG IV 1², ὅπου καὶ ἐδημοσιεύθη τὸ παραχωρηθὲν ὑπὸ τοῦ Καββαδία εἰς τὸν Hiller προσωρινὸν τοπο-

γραφικὸν σχεδιογράφημα τοῦ ἱεροῦ τούτου τοῦ Ἀπόλλωνος.

Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ σχεδίου τούτου, τοῦ ὁποίου τὸ πρωτότυπον ἀνευρέθη ἐν τῷ μουσεῖῳ τῆς Ἐπιδαύρου, ὁ κ. Παπαδημητρίου προέβη εἰς τὸν καθόρισμόν καὶ τὴν νέαν ἀποκάλυψιν τῶν ὑπὸ τῆς ὑλομανούσης ἀγρίας βλαστήσεως κατακαλυφθέντων ἐν τῷ μεταξὺ ἀρχαίων κτισμάτων, μεταξὺ τῶν ὁποίων περιλαμβάνονται εἰς μεγαλύτερος καὶ δύο μικρότεροι ναοί, δύο ἐξέδραι, εὐρεῖα κλίμαξ κατὰ τὴν βορείαν πλευράν, στοὰ καὶ ἀνάλημμα κ.ἄ., μόνον ἐκ τοῦ σχεδίου μέχρι τοῦδε γνωστά.

Ἡ νέα αὕτη ἀποκάλυψις ἤρχισε διὰ τοῦ καθαρισμοῦ καὶ μικρᾶς σκαφῆς τοῦ πρὸς δυσμᾶς τοῦ τεμένους κειμένου ναοῦ, τοῦ ὑποτιθεμένου ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ δὴ τῆς δυτικῆς καὶ βορείας πλευρᾶς τοῦ μνημείου. Κατὰ τὴν ἐργασίαν ταύτην ἀνευρέθη παρὰ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τοῦ ναοῦ τοῖχος Ῥωμαϊκῶν χρόνων καὶ πλησίον αὐτοῦ πλείστα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τοῦ ναοῦ ἐκ πωρίνου λίθου καὶ δὴ καὶ πλείονα τεμάχια τοῦ Δωρικοῦ διαζώματος καὶ τῶν προμόχθων τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος, πρὸς τούτοις δὲ καὶ μαρμαρίνη γυναικεῖα κεφαλή, τεχνοτροπίας ὁμοίας πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Τιμοθέου ποιηθέντα γλυπτὰ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, προερχομένη δὲ πιθανῶς ἐκ τῶν ἀετωμάτων τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἐντὸς δὲ τοῦ ναοῦ εὐρέθη ἀκέφαλον ἀγαλμάτιον καθημένης γυναικὸς ὡς καὶ ἄλλα τινὰ τεμάχια γλυπτῶν ἀνηκόντων εἰς τὰ ἐναέτια ἢ τὰ ἀκρωτήρια τοῦ ναοῦ, πρὸς τούτοις δὲ καὶ μικρὸς ἐνεπίγραφος βωμός, ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ ὁποίου (2ος στίχος) διακρίνεται ἡ λ. Φοίβ[ω]. Σπουδαία ὅμως εἶναι ἡ ἐνεπίγραφος ἐξ ἀσβεστολίθου στήλῃ ἢ περιέχουσα ἱερόν νόμον καθορίζοντα τὰ δικαιώματα καὶ τὰ καθήκοντα τῶν ἱερέων τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος ὡς πρὸς τὰς ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος γινομένας προθυσίας, τὰς μνημονευόμενας ἐν τῷ ἐκ τοῦ Ἀσκληπιείου προερχομένῳ ὕμνῳ τοῦ Ἰσύλλου (στ. 27 κέ.). Σημαντικὴ δὲ ὑπῆρξε καὶ μικρὰ σκαφή γενομένη κατὰ τὴν βορειανατολικὴν γωνίαν τοῦ ναοῦ, ὅπου ἐντὸς τοῦ μαλακοῦ χώματος ἀνεκαλύφθησαν τεμάχια ἀνθράκων καὶ κεκαυμένα ὄστᾶ ζώων, ὡς καὶ πλῆθος πηλίνων κοτυλί-

σκων, πηλίνων χειροποιήτων, κατὰ τὸ πλεῖστον, εἰδωλίων, τεμαχίων ἀγγείων, χαλκῶν καὶ σιδηρῶν ἀντικειμένων προερχομένων ἐξ ἀναθημάτων εἰς τὰς ἐκεῖ τελουμένας θυσίας. Πρόκειται πιθανώτατα περὶ ὑπολειμμάτων τοῦ παλαιότερου βωμοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ τέφρα ἐχρησιμοποιήθη, ὡς καὶ ἀλλαγοῦ, ὡς ὑπόστρωμα διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ νεωτέρου βωμοῦ. Ἐκ τῶν κινητῶν τούτων εὗρημάτων σπουδαιότερα εἶναι χαλκοὺς ἀρχαϊκῶς λέων τῶν μέσων τοῦ 7^{ου} π.Χ. αἰῶνος, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ ἀνασκάπτοντος, ὡς καὶ χαλκοῦν ξίφος μετὰ σπειροειδοῦς ἐγχαράκτου διακοσμήσεως, συνήθους εἰς τὴν Μυκηναϊκὴν περίοδον.

Ἐκ τῆς χρονολογήσεως τῶν ἀναθημάτων τούτων, τῶν ὁποίων πλεῖστα ἀνάγονται εἰς τὸν 7^{ον} π.Χ. αἰῶνα, συνάγεται ἀναμφισβητήτως ὅτι ἡ ἐπὶ τοῦ Κυνορτίου λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνος εἶναι κατὰ πολὺ ἀρχαιότερα τῆς λατρείας τοῦ Ἀσκληπιοῦ, τὸ δὲ ἱερὸν τοῦ Μαλεάτα εἶναι ὁ ἀρχαιότατος τόπος λατρείας τοῦ Ἀσκληπιείου, ὅπως ῥητῶς παραδίδει καὶ ὁ Πausanias II, 27, 7 καὶ ὁ ὕμνογράφος Ἰσουλλος.

4. Τετάρτην ἀνασκαφικὴν ἔρευναν ἐξετέλεσεν ἡ Ἐταιρεία διὰ τοῦ Ἐφόρου τῶν Ἀρχαιοτήτων Κρήτης κ. Νικ. Πλάτωνος ἐν Πανόρμῳ Μυλοποτάμου Κρήτης πρὸς ἀποκάλυψιν ἀξιολόγου παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς. Τὴν βασιλικὴν Πανόρμου ἀνεκάλυψεν ὁ καθηγητὴς Κωνστ. Καλοκύρης, τὴν δὲ συστηματικὴν ἀνασκαφὴν διεξήγαγεν ὁ Ἐφορος κ. Πλάτων τὸ πρῶτον μὲν διὰ δαπάνης καὶ προσωπικῆς ἐργασίας τῆς κοινότητος Πανόρμου, ἔπειτα δὲ δαπάναις τῆς Ἐταιρείας, ἐπικουρούσης καὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας δι' ἑνὸς καὶ ἡμίσεος ἑκατομμυρίου δραχμῶν.

Ἀποτέλεσμα τῆς ἀνασκαφῆς ἦτο ἡ ἀποκάλυψις ὀλοκλήρου σχεδὸν τῆς βασιλικῆς τοῦ Πανόρμου ἥτοι τοῦ κυρίως ναοῦ, τοῦ αἵθριου, τῶν παραρτημάτων καὶ τῶν πλησίον τοῦ ναοῦ ἢ ἐντὸς αὐτοῦ χριστιανικῶν τάφων. Ὑπολείπεται δὲ μικρὰ ἐργασία πρὸς καθαρισμόν τῶν δαπέδων τοῦ αἵθριου καὶ τῶν παραρτημάτων καὶ τὴν ἐκκένωσιν τῆς μεγάλης ἐν τῷ αἵθρῳ ἀνακαλυφθείσης δεξαμενῆς.

Ὡσαύτως εἶναι ἀνάγκη ἀποκαταστάσεως τῶν δαπέδων καὶ συντηρήσεως τῶν τοίχων, ταξινομήσεως τῶν ἀνευρεθέντων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν καὶ συμπληρώσεως τῆς περιφράξεως τοῦ ὄλου χώρου, διὰ τὴν ὁποίαν ἐδαπάνησε μικρὸν ποσὸν καὶ ἡ Νομαρχία Ῥεθύμνης.

Ἡ ἀποκαλυφθεῖσα βασιλικὴ εἶναι τρίκλιτος, σχηματίζει δὲ διὰ τῶν ἐκατέρωθεν ἐξεχόντων παστοφορίων σχῆμα Ταῦ, ἔχει δὲ μετὰ τὸν νάρθηκα αἶθριον περικλειόμενον ὑπὸ τεσσάρων στοῶν καὶ πρὸς δυσμὰς αὐτοῦ παραρτήματα, ἐπὶ πλεόν δὲ ἄλλα παραρτήματα, ἐκτεινόμενα πρὸς βόρρᾶν εἰς ἰκανὸν πλάτος.

Τὸ συνολικὸν μῆκος τῆς βασιλικῆς ἀνέρχεται εἰς 54 μέτρα, τὸ δὲ πλάτος εἰς 24 μ. Ὁ κυρίως ναὸς μετὰ τοῦ νάρθηκος ἔχει μῆκος 34 μέτρων. Κατὰ ταῦτα εὐρισκόμεθα πρὸ τοῦ μεγίστου μέχρι σήμερον χριστιανικοῦ ναοῦ τῆς Κρήτης καὶ μιᾶς τῶν μεγάλων βασιλικῶν τῆς Ἑλλάδος, τῶν ὁποίων τὸ μῆκος κυμαίνεται μεταξὺ 50 καὶ 70 μέτρων.

Ἡ βασιλικὴ τοῦ Πανόρμου κατὰ τὸ σχῆμα πλησιάζει πρὸς τὴν βασιλικὴν τοῦ Δομετίου τῆς Νικόπολεως καὶ σχετίζεται πρὸς τύπους τῶν βασιλικῶν τῆς Ἰταλίας κατὰ τε τὸ σχῆμα τοῦ κυρίως σηκοῦ καὶ τὸ σχῆμα τοῦ περιστυλίου τοῦ αἵθριου, χωρὶς νὰ στερεῖται καὶ ἰδιορρυθμιῶν ἀξιοσημειώτων.

Ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν ὁ ἀνασκάψας φρονεῖ ὅτι ἡ βασιλικὴ αὕτη ἀνάγεται εἰς τὸν 5ον μ.Χ. αἰῶνα ὡς ἀποδεικνύεται διὰ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, τῶν γλυπτῶν καὶ τῶν ἐπιγραφῶν.

Ἡ ἀψὶς τοῦ ναοῦ εἶναι εὐρεῖα ἡμικυκλική, διασφίζεται δὲ ἐξωτερικῶς εἰς ὕψος 2 μ. καὶ ἔχει ἐξέχον κύκλω τὸ κρηπίδωμα αὐτῆς. Ἐσωτερικῶς σφίζεται μέρος μόνον τοῦ συνθρόνου μετὰ τεσσάρων δι' ἀργῶν λίθων κατεσκευασμένων βαθμίδων, περιβαλλουσῶν μικρὸν ἡμιελλειψοειδῆ πλακόστρωτον χώρον, ἔχοντα μικρὸν κοίλωμα κατὰ τὸ μέσον.

Τὸ ἱερὸν βῆμα εἶναι εὐρύχωρος πλακόστρωτος χώρος κατὰ μίαν βαθμίδα ὑψηλότερος τοῦ δαπέδου τῶν κλιτῶν καὶ ἀκόμη περισσότερον τοῦ δαπέδου τῶν παστοφορίων. Ἡ ἐπίστρωσις ἐγέ-

νετό ἐπιμελῶς διὰ πωρίνων πλακῶν, τῶν ὁποίων μία φέρει ἐγγάρακτον σταυρόν.

Πρὸ τῆς ἀψίδος ἀνευρέθη ἡ κρηπίς τῆς Ἁγίας Τραπέζης μετ' ἐπιχρίσματος καὶ μέρους τῶν καλυπτόντων αὐτό ποτε πλακιδίων. Διάσπαρτα εὐρέθησαν τεμάχια τῆς μαρμαρίνης Ἁγίας Τραπέζης καὶ τοῦ περιθέοντος αὐτὴν γείσου, ὡς καὶ τῶν βασιταζόντων αὐτὴν κιονίσκων. Κατὰ τὸ κέντρον τοῦ χώρου τῆς Ἁγ. Τραπέζης εὐρέθη ἄθικτον τὸ ἐγκαίνιον ἐν εἴδει τετραγώνου μικρᾶς λάρνακος σχηματιζομένης ἐκ πλακῶν καὶ φερούσης κάλυμμα μετὰ χαρακτοῦ σταυροῦ. Ἐντὸς τῆς λάρνακος ταύτης ὑπῆρχε δευτέρον κιβωτίδιον ὁμοίας κατασκευῆς, περιέχον λεπτὸν χῶμα καὶ ἴχνη ὀστέων λεπτῶν. Τὸ ἐγκαίνιον ἐπανεκαλύφθη καὶ ἐπροστατεύθη κατὰ πάσης διαταράξεως.

Ἡ ἐκθεση τοῦ ἀνασκάψαντος περιγράφει λεπτομερῶς τὰ τοῦ Βήματος καὶ τῆς διαμόρφώσεως αὐτοῦ πρὸς σχηματισμὸν τῆς Ὁραίας Πύλης καὶ τῆς πλαισιώσεως αὐτῆς ἐκατέρωθεν καὶ ἄνω, ὅπου πιθανώτατα ἐπέστεφεν αὐτὴν θριγκός, ἐπίσης δὲ καὶ τὰ τῆς ἐπικοινωνίας πρὸς τὰ παστοφόρια καὶ τὸ ἐν τῷ νοτίῳ τούτων χωνευτήριον καὶ τὰ ἐκεῖ εὐρεθέντα γλυπτά. Ὡσαύτως ὑπάρχει λεπτομερῆς ἐρμηνεῖα τῆς κατασκευῆς καὶ τῆς ἐπικοινωνίας τῶν κλιτῶν πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τὸν νάρθηκα, μετὰ ταῦτα δὲ τοῦ αἵθριου καὶ τῶν λοιπῶν λίαν ἐνδιαφερουσῶν λεπτομερειῶν τοῦ τε ἀρχιτεκτονικοῦ σχεδίου καὶ τῶν ὑλικῶν τῆς κατασκευῆς. Ὡσαύτως γίνεται ἐν τῇ ἐκθέσει ἀκριβεστάτη περιγραφή καὶ ἐρμηνεῖα τῶν προσκτισμάτων καὶ τῶν ἀνασκαφέντων τάφων.

Ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν καὶ τῆς γλυπτικῆς διακοσμῆσεως ὁ ἀνασκάψας συνάγει τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ βασιλικὴ τοῦ Πανόρμου ἀνηγέρθη μὲν κατὰ τὸν 5ον μ.Χ. αἰῶνα, ἀλλ' ἐξηκολούθησε νὰ χρησιμοποιῆται μέχρι τέλους τῆς πρώτης Βυζαντινῆς περιόδου, κατεστράφη δὲ ὑπὸ τῶν Ἀράβων, ὅπως πάντες οἱ παλαιοβυζαντινοὶ ναοὶ τῆς Κρήτης. Εἰκάζει δὲ πιθανῶς ὁ κ. Πλάτων ὅτι ἡ βασιλικὴ ἀνήκει εἰς τὴν ἔδραν τῆς Ἐπισκοπῆς Ἐλευθέρης, ἡ ὁποία ἐνωρὶς, φαίνεται, μετετοπίσθη ἐκ τῆς κατα-

στραφείσης ἀρχαίας πόλεως εἰς τὸ ἐπίνειον αὐτῆς τὸ Πάνορμον, βραδύτερον δὲ μετωνομάσθη εἰς Ἐπισκοπὴν Αὐλοποτάμου.

Τοῦτο ὑπῆρξε τὸ ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, Κύριοι Ἐταῖροι, κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος 1948, εὐοίωνον διὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ ἰδρύματος ἡμῶν εἰς τὸν ἱστορικὸν δρόμον αὐτοῦ, ἀπὸ τοῦ ὁποίου εἶχον πρὸς καιρὸν ἀπομακρύνει αὐτὸ κατ' ἀδήριτον ἀνάγκην αἱ μεγάλαι περιστάσεις τοῦ ἔθνους, τῶν ὁποίων ὁ ἀντίκτυπος ἐξακολουθεῖ μέχρι σήμερον.

Εἴμεθα ἀπολύτως πεπεισμένοι ὅτι ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία, ἡ ὁποία εἶναι ἡ ἐπιστημονικὴ παλαίστρα τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας, θὰ ἀναλάβῃ συντόμως τὴν προπολεμικὴν αὐτῆς δρασίαν, ὅταν σὺν Θεῷ ἡσυχάσῃ καὶ ὁ ἐθνικὸς σάλος, ὁ ὁποῖος ἀνακόπτει τὴν ταχεῖαν ἀνάπτυξιν τῆς ὅλης ἀνασυγκροτήσεως τῆς πατρίδος ἡμῶν.